

Tartalom

Előszó

Bevezetés

Balladák

A./Klasszikus balladák

1. A halálra ítélt hűga
2. A halálra táncoltatott leány
3. A megesett leány
4. Az elrabolt leány
5. A megátkozott menyasszony
6. A megszólaló halott
7. Rabénekek, bújdosók

/lirai balladák/

8. A gunaras lány
9. Az álruhás/házasszó/királyfi
10. A három árva
11. Szálláskereső Jézus

B./Uj stílusú balladák

12. A templomkerülő lány
13. A dobba/cséplőgépbe/esett leány
14. A báró lánya
15. A juhászlegény és báró lány
16. A gyermekgyilkos leányanya
17. Gyilkosságballadák, helyi események epikus énekei
18. Börtönballedák
19. A tizenhárom aradi vértanú ball.
20. Rudolf trónörökös ball.
21. A vadász és epréslány
22. A gróflány és a juhász
23. Betyárballedák, -dalok, -történetek

/foglalkozás-dalok/

24. Pásztorballadák és dalok
25. Béres-, szolgadalok
26. Arató-kepés-summásdalok
27. Mesterségdalok/gyári dal/
28. Bakterkiáltók/énekek/
29. Vásári kikiáltók
30. Téesz-nóták

Handwritten notes:
melyekben
no
2011/12

Handwritten: Dalok

31. Kortessedalok
32. Amerikás dalok
33. Koldúsénekek/"kódis"-nóták/
34. Disznótori rigmusok
35. Tréfás és gúnydalok, csúfolók
36. Mulató dalok
37. Táncdalok és tánc-szók
38. Szerelmi dalok
39. Házasítók-párosítók
40. A lakodalom dalai, köszöntői, dramatikus elemei
41. Katonadalok, "baka-versek"
42. Regösénekek
43. Névnapi köszöntők
44. A cigányok által/magyarul/ énekelt dalok és balladák
45. Sirfeliratok, tréfás sirversek
46. Népi imádságok
47. Gyermekjátékok

Utószó

Jegyzetek

Bibliográfia

Betűrendes mutató

A közölt régi stílusú balladák, balladás dalok klasszikus veretű formáival kapcsolatban azt tapasztalhattuk, hogy azok valóban idézik azt a történelmi, társadalmi múltat, vagy az azt kövező évszadok problémakörét, amelyek és ahol a mai formák "elődei születtek". Ezeknek a balladának jól felismerhető kortörténetiségre utaló, formai és egyéb stílusjegyei vannak ugyan, de századok folyamán magukba ötvöztek-olvasztottak olyan karakterisztikumokat is, amiket éppen a kormeghatározás ismérveit mutatják meg ^{az} utókor számára. / Ennek fordítottját is elmondhatjuk az új stílusú szövegeknél, amikor is egy-egy archaikus elemet építenek be mondanivalójuk érdekében. /

A kutatás már régen feltárta a klasszikus értelemben vett balladák ismérveit: epikusság, drámaiság, líraiság, más műfaji kapcsolatait. Ezeket közölt szövegeinkben is jól meg lehet figyelni. Sietünk azonban hozzátenni, hogy ezek közül hol egyik, hol másik domborodik ki erőteljesebben.

A balladai ábrázolás gyakori témája az adott kor társadalmi, családi-személyi problémák sokféle életmozzanata. Ezekben ott találjuk e sajátos probléma-okozta drámai feszültséget, sok esetben a velejáró konfliktusokat is stb. A végkifejlet legtöbbször tragikus; más esetben azonban románcszerűen idillikus, lírai-szerelmi, tréfás, avagy éppen religiózus jellegű. / e témáról nem adhatunk itt összefoglalást, azt azonban megjegyezzük, hogy a klasszikus anyagok közé felvettünk olyan régi értékes zenei vagy szövegtanyagokat, amelyek érdeemesek abban a milieu-ben való bemutatásra. /

A nem somogyi anyagokat a Jegyzet szövegei közt helyeztük el, ami nemcsak a balladákra vonatkozik, hanem más műfajokra is, amelyeket egyébként feltétlen szükségesnek tartunk még akkor is, ha nem megyénkben gyűjtöttük/értékeknél vagy analógpéldájuknál fogva stb. / Ezek után bemutatunk egy értékes töredéket 1971-ben Kakasdon gyűjtött /Palkó József 63 éves/ az un. Falba épített asszony /Kőmives Kelemenné/ balladájából, amit tudtunkra nem rögzítettek magára /Sebestyén Ádám sem. /

A falba épített asszony
/Kőmives Kelemáné/

Tizenkét kőmives
Azon tanakodék
/Összetanakodék/
Magos Dévavárát,
Hogy felépítenék.

El is indulának,
S hozzá es fogának,
S félvéka aranyér,
S félvéka ezüstér.

Amit délig raktak,
Estére leomlott,
S amit este raktak,
Rögére leomlott.

Tizenkét kőmives
Megin tanakodék,
Magos Dévavárát
Hogy felépítenék.

Kinek felesége
Hamarább idejő,
Azt szépen megfogjuk,
S a tűzbe bedobjuk.

Annak gyenge hammát
A mézbe bedobjuk,
Magos Dévavárát
Azzal megállítjuk.

Kakasd/Andrásfalva/, Palkó József 63 éves/1971-ben/

~~E töredékében is ritka értékű balladát - tudtommal - senki
nem vette magánóra/Sebestyén Ádám sem/.~~ Ű

A./Klasszikus balladák,balladás dalok

I. 1- . A halálra ítélt húga/Fehér László-Fehér Anna/

Megyénkben és környékén még ma is számtalan változatban gyűjthető balladával kezdjük a közreadást. A testvérpár fizikai és erkölcsi bukásáról szóló történet országszerte/Eurázsia-szerte/ ismert.Közülök néhányat e jegyzet sorai közt is olvashatnak érdeklődőink/éppen szülőfalumból is,amit nem a szubjektív vonatkozások miatt közlünk,hanem,mert jó összevetést lehet tenni az itteni variánsokkal,másrészt Perőcsényben és Somogyban számtalan,a vártnál is többet találtunk meg/. Ezt megelőzően azonban hadd jegyezzem meg,hogy -különösen megyénkben- hozzájárult "újraéledéséhez" a szindarabbéli feldolgozások több változata és azok bemutatása is,amiről a tapsonyi Savanyóné így nyilatkozott: "Amikor én 18 éves voltam,akkor több szindarabot is játszottunk,Vén cigány,Falurossza,meg a Fehér Lászlót Ezt az a Karbolczky Gyula,meg az öreg kántor,Karbolczky Mátyás tanította bű a szindarabot.-Nagyon szép volt! Az akkori fiatalok is tudtak csak valamit!-Én voltam a főszereplő,Fehér Anna,a Máté Lajos volt a Fehér László;ahogy lovat lopott,elfogták/de ő má még halt/.... a főbíró-részt ki is hagyták belőle....Amikor a harang szólt,azt jelentette,hogy a Fehér Lászlót akasszák... mégis fölkasztatta a "bátyámot"...s akkor én átkot mondtam rá,hogy:A haragos ég rád morogjon /A tüzes villám rád lobogjon,/Koporsódból holt kikeljen,/Véres számmal rád meredjen,/S a szivedbe gyilkot verjen..Ekkor egy kést kaptam föl és a főbíróba beleszurtam..a női szereplők is voltak valami heten,a falu népét alakították... Egy szép otthont jelzett a szinpad,égy ojjan sezlön volt ott,ahol a főbíró,meg a Fehér Anna aludtak;meg egy nagy pálmafa volt ottan,nagyon szép volt a díszlet.Három felvonás volt..égy ijjen könyvbű kiirták a szerepeket..." Ugy vélem,felesleges a további hozzáfűzni való/Az egykori főszereplő ígérte ugyan,hogy utána néz a füzetnek,de nem került elő,nem kaptam kézhez/

E tények mellett azonban már a múlt század koradivatja népköltési és "balladahullám" is elősegítette a régi ballada újraéledését, formálódását/betyárballadák stb./

/Fehér László/

Fehér László lovat lopott
A Fekete halom alatt,
Lovat lopott kantárostól,
Mindenféle szerszámostól.

Fehér Anna meghallotta,
Hogy a bátyja be van zárva,
Fogd be kocsis a lovakat,
Rakd föl a szép szerszámokat!

Szolgabiró azt mondotta,
Háljak véle egy éjszaka,
Háljak véle egy éjszaka,
Bátyámat kiszabadítja.

Fehér Anna elsétála
Börtön rácsos ablakára,
Fehér László édes bátyám,
Aluszol-e vagy meghaltál?

Nem aluszkok, ébren vagyok,
Most is rólad gondolkozok,
Ne hallgass a vén disznóra,
Az akasztani valóra!

Fehér Anna nem hallgatta,
Véle hála egy éjszaka,
Éppen csak úgy éjfél tájba
Zörgés történt az udvarba.

Hallod-e te szolgabiró?
Mi zörög az udvarodon?
Kocsis fogja a lovakat,
Az zörgeti a vasakat.

Fehér Anna elsétála
Börtön rácsos ablakára,
Fehér László, édes bátyám!
Aluszol-e vagy meghaltál?

A barátja azt kiáltja,
Nincsen itt a maga bátyja,
Éppen csak úgy éjfél tájba
Vitték az akasztófára.

Fehér Anna esétála
Szolgabiró ablakára,
Ojjan átkot mondott rája,
Hogy a világ megcsodálta.
Mosdóvized vérré váljon,
Törülköződ lángot hányjon,
Tizenhárom szekér szalma,
Roadjon el az ágyadba!

Perőcsény, Együd Irma, 1911.

A halára ítélt húga
/Fehér László/

Fehér László lovat lopott
A Fekete halom alatt,
Lovat lopott kantárostul,
Ékes-fényes szerszámostul.

Fehér Anna ezt megtudta,
Hogy a bátyja el van zárva,
Fogd be kicsis a lovakat,
Rakj rája sok aranyokat.
Rakj rája sok aranyokat,
Ha kianná a bátyámat!
Fehér Anna esétála

Szolgabiró lakására,
Szolgabiró, szolgabiró!
Hoztam én sok aranyokat.

Hoztam én sok aranyokat,
Vékákkal a huszasokat,
Vékákkal a huszasokat,
Ha kianná a bátyámat.

Nem köll nékem az aranyod,
Sem vékákkal a huszasod,
Hállyá vélem egy ejszaka,
Bátyád kibocsájtom én ma.
Fehér Anna esétála

A tömlöcnek ajtajára,
Fehér László édes bátyám!
Ébren vagy-e vagy aluszol?

Nem aluszok, ébren vagyok,
Most is rúlad gondolkozok.
Fehér László, édes bátyám!
Azt monda a szolgabiró,
Nem kell néki az aranyod.

Nem kell néki az aranyod,
Se vékákkal a huszasod,
Hállyak véle egy éjszaka,
Téged kibocsájtat még ma.

Fehér Anna, édes hugom!
Ne hallgassá a szavára,
A huncut szolgabirónak,
Szüzességedet elveszi,
Bátyádnak fejét véteti!

Fehér Anna nem fogadta,
A pattyanak jó tanácsát,
Egy eccaka vele nala;
Eppen csak úgy ejrejtajoa,
Zörgés esett uavarába,
Hailod-é te szolgabiro!?
Mi zoróg az udvarodon?
Kocsis fogja a lovakat,
Az zörgeti a vasakat!
Fehér Anna elsétála,
A tömlöcnek ajtajára,
Fehér László, édes bátyám!
Aluszol-é vagy meghaltál?
Azt kiáltja a pajtassa,
Nincsen itt a maga bátya,
Az éjcaka éjféltájba
Vitték az akasztófára!

Fehér Anna elsétála
Szolgabiró lakására,
Szolgabiró, szolgabiró!
Szüzességemet elvetted,
Szüzességemet elvetted,
Bátyámnak a fejét vetted.

Fehér Anna letérgyelve,
Szolgabirót megátkozta;
Szolgabiró, szolgabiró!
Mosdóvized vérré vallyon.
Mosdóvized vérré vallyon,
Törölköződ lángot hánnyon,
Törölköződ lángot hánnyon,
A kenyered kővé váljon!
A kenyered kővé vallyon,
Lovad lába megbotoljon,
Lovad lába megbotollyon,
Az ágyadba tizenhárom
Szekér szalma megrothadjon.

Perőcsény, Varga Gézáné, 1894.

Csanádi-Vargyas 1954,180-189,és 475-476. - "Aragó-Jagamas 1954,162-165. - Ortutay-Kriza 1968,359-376. - Kallós,1971, 118-129. - Konsza 1957,192-196. - Vargyas 1900,180-192.- Kálmány II.1878,64-65. - Kálmány II/b.,1882,1-3. -Vikár, 1905,3-6. - Együd 1975,43-52. - Hnb 1973,11-126. -H.VIII. /én./165-167. -Vargyas,1979,29-32. -Kriza 1976,200-221.-
-Együd 1973,141-145.-

II. A halálra táncoltatott leány/Sági biróné/

Ebből a típusból már előző kötetünkben is közöltünk 9 példányt/szintén kotta nélkül/.Minden somogyi faluban ma is gyűjthető.Szövegben némi eltérések mutatkoznak, dallamuk azonban -a berzencei válozat kivételével- megegyezők.A közel kétszáz változatból itt ismét csak néhányat közölhetünk.

A mai, egymástól alig eltérő változatok, futótüzként terjedtek-szaporodtak a múlt század második felében, amelyeken -ha nem tudnánk archaikusabb előzményeiről- alig látszanak a klasszikus balladákra jellemző vonások.Ezek ellenére mégis ide soroltuk be,mivel a tartalmi és építettségi vonatkozásokon kívül régi elemeket is megfigyelhetünk minden szövegstruktúrában; s az egész mondani valót,éppen az alapeszme kibontásával,szépen, klasszikus szerkesztésben tárja elénk.Ezt a tulajdonságot emelik a hozzáfűzött megjegyzések,amit minden énekes elmond az éneklés után.Legtöbben arról szólnak, hogy az ördög a völgy legény képében jött el a lányért, hogy halálra táncoltassa;mások a betyárokat okolják a lány haláláért;ismét mások a büszke,gazdag leány és a szegény legény ellentétéről beszélnek.

Egyéb érdekes adatok még e balladával kapcsolatban: pl,Gelencsér Sándor/1896/ tudni véli,hogy táncoltak is erre e balladára;zamárdi adatközlőm/Fiesz László,1889/ elmesélte,hogy legénykorában még a zalai lakodalomban maga is látta "eljátszani" a történetet.Sok más,hiedelmi anyag is kapcsolódik e tipushoz,amit némely ének után közvetlenül közöltünk/pl.a szennai Farkasné/1900/meg-

jegyzése szerint a halott kedves/visszajáró lélek/ ragadta magával a lányt. Az osztopányi Farkas István/1916/pásztor öregjeitől az alábbiakat hallotta!....Az, aki azt a lányt el akarta venni, elátkozott gyermek lett a lán szülei révén, és abba pusztult el a gyermek. És annak a szelleme kérte ki a lányt az anyjátul....és annyira táncút vele, hogy a lán megszakadt..".

A betyárok által agyontáncoltatott lányról nemcsak a somogyi, de egyéb táj magyar népe is tud, pl. a széki/Sic/Sós Sára és családja, amit a "Szállasiné asszonyág" c. énekének ~~szöveg~~^{több} strófája érzékeltet is.

Jó estét, jó estét!
Szállasiné asszonyág,
Hol van a mű Erzsi babánk,
Aki minket régen vár?
Be is ment, lefeküdt
Szép paplanyos ágyába;
Menjen be és keltse fel,
Készítse el a bálba!
Be is ment, fel is kelt,
El is készült a bálba,
Bagaria-cipőjét
Felhúzta a lábára.
Elmentek, elmentek,
Odaértek a bálba,
Egyszerre a két betyár
Rátekint a cigányra.
Húzzátok cigányok,
Kivilágos virradtig,
Amíg a mű Erzsi babánk
Karjaink közt elalszik.

Engedj ki, menjek ki,
Csak pihenni menjek ki!
Bagaria-cipőmből a
Piros vérem öntsem ki!
Nem mész ki, nem mész ki,
Minek néked pihenni?
Még ma éjjel kell néked/a/
A karjaim közt meghalni.
Átkozott az apa,
Százszor jobban az anya,
Ki egyetlenegy lányát
Este bálba elhagyja.
Leányok, leányok!
Rólam példát vegyetek,
Ti egyszerre két betyárt
Soha ne szeressetek.
-"Fúttam én Sós Sára, születtem
Széken 1931-ben..."

Mint láthattuk, több változat tartalmaz archaikus vonásokat is, de főleg a hozzáfűzött elbeszélések képzetkörére érdemes odafigyelni. Erről a típusról Kziza Ildikó írt alapos összefoglaló tanulmánykötetet.

-Krizsa 1967. - Canádi-Vargyas 1954,180-189 és 475-476.-
Hnb 1973,111-126. - Faragó-Jagamas 1954,162-165. - Kálmány
II/b. 1882,1-3, - Vargyas 1960,186-191. - Ortutay-Krizsa
1968,359-376. - Együd 1975,33-42. - Kallós 1971,118-128.-
Hsznb 1973,111-126. - H.VIII. 139-162. - Kriza 1976,239-
254. - *Együd 1973,201-202-203-*

III. A megesett leány/Nándorvári dajka,Landonvári stb/

Az előbbi típusokkal együtt ez a ballada is a legnépszerűbbek közé tartozik országszerte,de Ny-Európa népei körében is.Meglepő nagy számban kerültek elő változatai megyénkben,amelyek közül 15 szép példányt közöltünk 1975-ben. Jelenleg is csak néhányat mutathatunk be e középkori eredetű ballada-anyagból.Amilyen archaikus vonások ékesítik fel ezeket a példákat,olyannyira új stílusú,néha nagyon is műdalos melódiára adják elő énekeseink.

Mind a régebben mind a közelmúltban gyűjtött szép számú változataink,váamint a hozzájuk fűzött történetek,egyöntetűen arról adnak meggyőző "hírt",hogy ezek a klasszikus szépségű balladák,szinte kivétel nélkül,Nándorfehérvárhoz," a nándori királyhoz" kötik az eseményt,illetve a Hunyadiak korára utalnak;némely változatban,de főleg az elmondásban,kimondottan Mátyás király nevééről történik említés,illetve a király "erdőssének lánya" szerelméről.

A teherbe/szégyenbe/esett leány témának vannak azonban újabban keltkezett és kontaminált változatai is.Ezekben is gyakran fedezhetünk fel a klasszikus példákból átvett fordulatokat,elemeket.E kevert változatok gyakorta moralizáló példázatokkal akarnak hatni a 19-20.század polgáriasult emberének izlésvilágára.Mind a klasszikus mind az új változatokból-egymást követően -mutatunk be több példányt is/köztük egy erdélyi variánst *itt*, a jegyzetek között/.

L. C
Este van, este van,
HaS minden eladó lány
Kiült a kapuba.

Az én szeretóm is
Kiült a kapuba,
S a csillagos ég is
Gyászba borította.

Jó estét galambom!
Mi bajod érkezett?
Talán a vacsora
Nemigen jól esett?

Hoztam egy liter bort,
Hadd igyál belőle,
Hogy a gyöngge szived
Enyhüljön meg tőle.

Nem iszom, nem iszom,
Igyad meg csak magad,
Ha te nem sajnáltad
Szép leányságomat.

Lányom, édeslányom!
Kötényed mi lelte?
A ruhád eleje
Mért kapódik fel?

Szabó nem jó szabta,
Varró nem jól varrta,
Verje meg az Isten,
Ki ennek az oka!

Hóhérek, hóhérek!
Fogjátok lányomat,
Vigyétek börtönbe,
A legméjjebbikbe!

Anyám, édesanyám!
Csak azt engedje meg,
Szobámba menjek be,
Ruháim nézzem meg.

Ruháim, ruháim,
Porba lehulljatok,
Amikor engemet
Visznek a börtönbe!

S anyám, édesanyám!
Csak azt engedje meg!
Kettembe menjek be,
Virágim nézzem meg.
Virágok, virágok,
Porba boruljatok!
Amikor engemet
Visznek a börtönbe,
A legméjjebbikbe.

Szék/Sic/, Sós János, 1931.

-MNGY I.1872,162-172. - MNGY II.1872,3-7. - Kálmány II,1878, 60-62. -Uő.II/b.1882,9-11. - Seprődi 1912,355-356. -Csanádi-Vargyas 1954,165-180 és473-475. - MNK II.1955,55-62. -Együd, 1975,18-32. - Vargyas 1960,249-253. - Ortutay-Krizsa 1968, 347-359. - Kallós,1971,201-236. - Hnb 1973,92-103. - Kriza 1976,227-238. - *Együd 1973,186-188* -

IV. Az elrabolt leány/Uram,édes uram-Kincsem,feleségem/

^Balladegyűjtésünk egyik legritkábban előforduló,de annál értékesebb darabját mutatjuk be.Előző kötetünkben két töredék-példányt közöltünk;bár e témáról egy röviden summázó tanulmányt már itunk 1973-ban/In:SMK l.k. 313-317./Már akkor jeleztem,hogy ezek a változatok -Gönczi zalai töredékét kivéve- Somogynak egy alig néhány négyzetkilométernyi területén kerültek elő,beleszámítva a Szarvas Mariska által meglelt kányai teljesebb változatot is,valamint a Tabon legutóbb előkerült formát is.Mind szövegük,mind dallamuk régi stílusú. A dialógusra épülő strófák mögül alig sejlik fel a történet,esemény drámai feszültsége;ez egyébként minden eddigi változatunknak fő jellemzője/formailag/.A balladáinknak azonban van egy ennél sokkal jelentősebb mutatója is,ami alkalmassá teszi ^{ért}ennek a történetnek a kétféle végkifejletére,két ellentétes értelműségére/Ezt némileg lehet sejteni az eddig előkerült változatok alapján is,de az énekesek megjegyzéseiből is megtudhatunk lényeges "fordulat-pontokat".Az egyik szerint:az elrabolt nő akarja elcsalni rabló urát apja házához azzal a reménnyel,hogy ott elfogják és megszabadul tőle.A másik értelmezés szerint : a nő kérdéseire kapott férfi hazug válaszai alapján megtudhatjuk,hogy ő éppen azért nem akar"apósa" házához menni, mert most jött vissza annak meggyilkolásától.

Az elrabolt lány témájának erdélyi változataival való összevetésre jelen sorainkban nem is gondolhatunk;bár úgy véljük,megér később egy komolyabb tanulmányt e kapcsolat-teremtő szálak keresése,bogoztatása.

Gönczi 1948, 263. - MNK II. 1955, 62-71. - Relkovich, 1928. -
Csanádi-Vargyas, 1954, 163-165, és 470-473. - Együd 1973,
313-317. - Együd 1975, 17. - *Együd 1973, 313-317. /Kottával/*

V. A megátkozott menyasszony/Az aradi kislány/

Ez a balladatípus is igen gyakori Somogyban, majd minden faluban azonos szöveggel és dallammal ismerik. Az első strófa Arad város nevét említi. Ezzel természetesen nem akarjuk azt állítani, hogy az eset odakötődik. Az eddig tárgyalt balladák többjénél is megtalálható az "átok-motivum"/a legtöbb balladában záró strófaaként/; itt azonban a ballada alaphangjának témáját adja az aradi átok, illetve annak fogantatja; így tehát egybeesik az alapszöveg a tartalmi mondánival, s azon felül a záróakkordént felcsendülő átokkal való zárlatot is megfigyelhetjük. Voltaképpen ezek adják ennek a múlt századi keletkezésű formáknak klasszikus töltését, mintegy idézve a távoli évszázadok gyökerében évezredek/szómágia-értékűségét; a mondott szóban való hit képzetének köre bontakozik ki a párbeszédesség mögül, s ez tulajdonképpen a balladai történetes causa prima-ja. -1975-ben szintén közöltünk ebből a típusból is öt példányt.

-Canádi-Vargyas 1954, 132-134. - Ortutay-Krizsa 1968, 315-319. -
Krizsa 1976, 195-199. - Együd 1975, 53-56. - Molnár J. 1942, 51-52. -
-Együd 1973, 188-189 /Kottával/-

VI. A megszólaló halott-Megölt legény

Ennek a típusnak interetnikus voltaához kétség nem fér; Vargyas szerint a nyugateurópai népektől került hozzánk, s tőlünk vették át a keleti népek. Több kiadványunkban közöltünk néhány darabot e balladás-ének típusból. Sok máshoz hasonlóan, valószínűleg a múlt század megújító áramába kerülve vette fel mai formáját. A legtöbb változat párbeszédéből az tűnik ki, hogy a szerelem mindent legyőző ereje még a halott kedvest is képes szóra bírni.

-Erdélyi 1846, 377-378. -Együd, 1975, 68-69. - MNGY II. 1872, 29-30. -
Konsza 1957, 199-202. - Ortutay-Krizsa 1968, 518-521. -Csanádi-Vargyas
1954, 263-265. -Vargyas 1960, 209-213. -Hnb 1973, 251-270. - Kriza 1976,
384-387. - Faragó-Jggamas 1954, 166-168. - Kallós 1971, 507-516. -
-Együd 1973, 200-201.-

A lófarkához kötött lány

/Fodor Katalina/

"Ojjanformán vót, hogy hát ez a Rákóci kis úrfi szerzett
egy kislánt, de az nem akart elmenni hozzá egyáltalán.
S lófarkához kötötte a lányt...-Édesanyám az tudta da-
lónyi, de én énekünyi nem tudom ám-.

És tuskén-bokron annyira hajtotta a lovát, míg el nem
vádulta mátkájának. Mikor má vérbe uszott, akkor mondta:
Lassan hajts, lassan hajts

Rákóci kis úrfi,
Az én göndör hejam,
Az mind vérbe uszik.

Akkor lassabban hajtott, de mégis meghātt a lán...

Akkor Rákóci kis úrfi mēnt be a faluba-ahol lakott
a nő-, s mikor beért a faluba, a faluvégibe, aszongya is:
Jó napot, jó napot!

Kire harangoznak?

Fodor Katalinra,
A maga mátkájára.

Akkor mēnt tovább, ott meg a koporsót csinyáták:

Jó napot, jó napot!

Kinek csináljátok?

Fodor Katalinnak,
A maga mátkájának.

Akkor meg:

Kinek ássák a gödröt,

Meg kire harangoznak?..

Igy volt ez, meg hogy:

Lassan hajts, lassan hajts

Rákóci kis úrfi,

Mer az én göndör hejam,

Már mind vérben úszik.....

Somogyúvarhely, Mester Ferenc, 1913.

(Fegyver 33)

/a császárné pávája/

Ej, páva, ej páve!
Császárné pávájo,
Ha én páva lennék,
Fojóvizre szállnék.
Fojóvízre szállnék,
Fojóvizet innék,
Szárnyam csattogtatnám,
A rózsám siratnám.

"Mer a császárnéba szerelmes volt a legény, osztán annak meg vót egy szép pávája, am meg a vizen vót. Osztán, mikor a császár észrevötte, hogy a felesége szerelmes abba a szegény legénybe, akkor bezáratta a toronyba a feleségét. A másik toronyba meg bezáratta ezt a szegény legényt. Oszt ez mindig ezt danóta a császár bosszujára. Oszt kiengedte a feleségét, de a legén az ott hátt mög a toronba. Így mondták az öregek, így hallottam.

1914

Somogyudvarhely, Győri Mihályné, 1917, /Kuti Györgyné

Ej páva, hej páva!
Császárné pávája,
Ha én páva lennék,
Jobb réggelt fölkelnék.
Jobb réggel fölkelnék,
Fojóvizre mennék,
Fojóvizből innám,
Szárnyam csattogtatnám.

Szárnyam csattogtatnám,
Tollamat hullatnám,
Tollamat hullatnám,
Páromat siratnám.

Andocs, Huszár Imréné, 1928.

VII. Rabénekek, bujdosok

Az eddig tárgyalt balladák legtöbbszörében a drámai, epikus vonás volt a domináns, s e révén domborodott ki a ballada alaptónusát meghatározó társadalmi vagy személyes vonatkozású tragikum. A rabénekek készletének egy jó részében - az előbbi ismérvek mellett - megtalálhatók, sőt erőteljesebben jelentkezik a lírai hangvétel. Karakterizáló típusjegyeiből is következik, hogy ezek a formák valójában nem is igazi balladák/:balladás dalok/. A régies szövegek rendszerint archaikus dallammal kerülnek elő énekeseinktől. Nem ritka eset - különösen az egykori "királyi kanászok és betyárok földjén" -, hogy egyes változatok sok szállal kötődnek a betyárballadákhöz.

E csokorba szedett énekeink közül is kiemelkednek szöveg-zenei értékükkel az ún. "rab-páva"-típusú dalok, amelyek legszebb változatai éppen tájunkon születtek, hogy remekművőségükkel magas fokú esztétikai élményt nyújtsanak más táj embereinek is. /Nem véletlen, hogy Kodály éppen ehhez az anyaghoz nyúlt, hogy kifejezze a szabadságra törekvés fel-emelő reménysugarát, életérzését/. E dalcsoport példányai között találjuk meg a középkori eredetű madár-szimbólum legpregnansabb kifejeződésének formáit, a pávát, mint a szabadság szimbólumát is.

A keserves-lírai hangvételből azonban a sorsélmény szülte drámai erő feszülését is kiérezzük.

-MNGY I. 1872, 190-194. - MNGY II. 1972, 31-36. - Vikár, 1899, 29-33. - Ecsedi 1927, 142-146. - Csandái-Vargyas 1954, 363-368. és 546-553. - MNk II. 1955, 216-235. - Kallós 1971, 453-457. - Ortutay-Kriza 1968, 564-573. - Hnb 1973, 166-177. - Kriza 1976, 414-437. - Együd 1975, 70-75. - Vikár 1905, 8-11. - Ráduly 1979, 78-84. - Hnb 1973, 161-178. - *Együd 1973, 197-199.*

A mellékelt székely változatot szép dallama miatt is közöljük ~~székely~~

Ifjuságom tellik el,
Azért a szívem hasad el,
Azért a szívem hasad el.
Emennél-e, itt hagynál-e,
Szived értem nem fájna-e,
Szived értem nem fájna-e?
Ugy elmenyek, meglássátok,
Hogy még hirem sem halljátok,
Hogy még hirem sem halljátok.
S mikor hirem hallanátok,
Bús levelem olvassátok,
Bús levelem olvassátok.

Koron, Tófalvi Zsuzsa, 1887.

Lirai balladák

VIII. A gunaras lány /és Pávás lány/

A kutatás eddigi megállapítása szerint párosítóként szerepelt ez a vig balladás dal. Műfaji eredete azonban nem tisztázott máig sem. "Gyakorlati szerepéről", funkciójáról több adatunk is van megyénből. Pl. egykori apácaiskolás adatközlőim/Berzence/ valóban játszották: a szöveg tartalma szerint egy-egy kérdező-feladó kislány. Ha kulturális napokat, bemutatókat rendeztek a falusiak részére, egy "fiut kölcsönkértek a mestertől" gazda-birónak. Meglehet, hogy a közölt szöveget az oktató-apáca "vágta meg" ebben a formában; ők már ezt az iskolás formát énekelték, játszották.

A fő probléma az archaikusabb változatoknál jelentkezik, Uj. megyénkben semmi nyoma nincsen annak, hogy a felnőttkorúak is alkalmazták volna párosítóként. Bár az elképzelhető, hogy a gyermekpárosító-ének, balladává érve, szerepelt a leendő párok "szerelmi dala-játékként". Valószínűbbnek látszik, hogy a ballada szereplői inkább szimbolikus jelentésűek. Minden változatát régi énekekre adják elő.

A libákat/gunarat/őrző lány témája önként idézi a pávákat őrző lány esetét. Ez utóbbi feltehetően későbbi keletű/talán ponyván terjedő/ balladás forma meggyénkben nem került elő; egyéb gyűjtési helyek közül is csupán "családi körben".

A pávás lány

Egy kisleány a hegyek közt
Csak egyedül, pávát őrzött,
Jöttek arra jövevények,
Három ifjú szép legények.

Mondván, ó, leányzó kérünk,
Az erdőbe jőjj el velünk!
Ott sétálunk vidámsággal,
Tisztességes barátsággal.

Ha veletek utam veszem,
Páváimet hová teszem?
Páváidat hajtsd forrásra,
Ugy sem bizhatod azt másra.

Midőn értek az erdőbe,
Lefeküdtek a zöld füre;
A lány, hogy fáradt, és ledült,
És mély álomba bémerült.

Amint ezt a fiúk látták,
Aludva őt megvizsgálták,
Csókot adtak ajakára,
Szíve vigasztalására.

A lány ébredvén estére,
Fülemüle énekére,
Látja magát a pusztában,
Sir és így szól ő magában:

Ó, nagy Isten, ki lakozol,
Ki az égből rám vigyázol,
Kergesd őket ostoroddal,
Égből hulló tüzlángoddal!

Mert most ugyan jó rászédtek,
Az erdőbe kivezettek,
És itt hagytak éjszakára,
Fenevadak prédájára.

-Erdélyi 1846,371-373. - MNGY II.1872,7-8. -Bartók,1909,
301-302. - M Népr.III.136-137. - Csanádi-Vargyas 1954,
256-259,és 511-512. - Ortutay-Kriza,1968,515-517. -Együd,
1975,66-68. - Kriza 1976,382-384. -;-Ortutay-Kriza 1968,
537-542. - Csanádi-Vargyas 1954,253-254,ill.511. -

IX. Az álruhás királyfi-Házasuló királyfi.

Ez a tréfás-vig ~~hangú~~ ballada a maga sajátos eszköz-
tárával mondja el ezt,amit komorabb,tragikus hangú és
kimenetelű más balladipusok elének tárnak:a társadalmi
szituációba ágyazott gazdag-szegény problematikáját.A
téma költői feldolgozása a középkortól napjainkig vé-
gigkiséhető népköltészetünk számos területén,különösen
a balladaműfajban.Az esemény-cselekmény itt is a pár-
beszédre alapuló helyzetképben realizálódik/a rangkülönb-
ség,társadalmi helyzet ecsetelésével/.Töredékesen sokfelé
ismerik,de teljesnek mondható változata kevés számban ke-
rült elő meggyénkben.

-Kriza 1976,297-307. - Kallós 1971,352,354. - H.VIII.,
191-215. - Hnb 1973,80-82. - Berze 1949,I.,200-203. -
MNGY I.1972,153-156. - MNGY II.1872,9-15. - Csanádi-Vargyas,
1954,275-281,és 516-517. - Ortutay-Kriza 1968,422-433.-
Ujváry 1977,438-441. -

X. Három árva

Ennek a középkori eredetű legenda-balladának népszerű-
ségét mutatja,hogy egész Európában találkozunk kiter-
jedt rokonváltozataival.A somogyi variánsok rövidebbek,
mint pl.a székely-csángó változatok.Nem mulaszthatjuk el,
hogy ezek archaikus szöveg és dallam változatait is be-
mutassuk olvasóinknak;ugyancsak érdemes összevetni a fel-
vidéki formával,amely közelebb áll a somogyi példákhoz.
Ez utóbbiakon érződik az újrafarmálódás:mintha a Gyulai
"átköltés" hatását éreznők rajtuk.Először a perőcsényi
formát közöljük,majd a csángó változat egyik szép válto-
zatát,illetve sorismétlő balladáját.

Három árva

Ahol megyen háromárva,
A temető kapujába,
A temető kapujába.

Hová mentek három árva?
Édesanyánknak sirjára!
Édesanyánknak sirjára.

Keljen fel édes jó anyánk!
Széjjel vagyon minden ruhánk,
Széjjel vagyon minden ruhánk.

Nem kelhetek három árváam,
Széjjel van minden porcikám,
Széjjel van minden porcikám.

Van néktek egy mostuhátok,
Aki gondot visel rátok,
Aki gondot visel rátok.

Mikor az ételt beviszi,
Három árvát kirekeszti,
Három árvát kirekeszti.

Perőcsény, Együd Irma, 1911.

Hova mentek három árva?

Hova mentek három árva?

Hosszú utra, szolgálotra,

Hosszú utra, szolgálotra!

Metek nektek három vesszőt,

Metek nektek három vesszőt,

Menjetek ki temetőbe,

Menjetek ki temetőbe!

Verjétek meg somormantyát,

Verjétek meg somormantyát,

Kellyen anyám, édesanyám,

Kellyen anyám, édesanyám!

Nem kelhetek három árva,

Nem kelhetek három árva,

El van irval zeggyik kezem,

El van irval zeggyik kezem.

Zeggyik kezem, zeggyik lábom,

Zeggyik kezem, zeggyik lábom,

Met van nektek mostohátok,

Met van nektek mostohátok.

Mikor fejirt ad rivátok,

Mikor fehirt ad rivátok,

Vérvel virágzik hátatok,

Vérvel virágzik hátatok.

Mikor fejetekeet mosssa,

Mikor fejetekeet mosssa,

Könnyed hull a zölötökbe,

Könnyed hull a zölötökbe.

Mikor kenyirt ad kezedbe,

Mikor kenyirt ad kezedbe,

Könnyed hull az kebeledbe,

Könnyed hull az kebeledbe.

Met olyan árva élete,

Met olyan árva élete,

Még a nap is jobban süti,

Még^a szil is jobban fújja.

Szárász, Benke Jánosné, 1906.

Asztalomban van egy nyirfa,
S az alatt van három árva,
Három árva talpig gyászban,
Három árva talpig gyászban.

Elindula három árva,
Elindula hosszú útra,
Hosszú utra, szogálatra,
Hosszú utra, szogálatra.

Hová mentek három árva?
Elindulánk hosszú útra!
Metek néktek aranyvesszőt,
Menjete el temetőbe.

Csapjátok meg a temetőt,
Köjjen, köjjen édesanyánk!
Met elszakadt a gyászgúnyánk,
Met elszakadt a gyászgúnyánk.

Mejjen-kejjen édesanyánk,
Met elszakadt a gyászgúnyánk,
"em kelhetek ides fiam,
Me' befogott a föld muha.

Adja ide záras kuccsát,
Kucsujjuk ki koporsóját,
Csókoljuk meg kezit, lábát,
Legfőképpen két arcáját.

Keljen, keljen édesanyánk,
Met elszakadt a gyászgúnyánk,
Nem kelhetek ides fiam,
Me' befogott a föld muha.

Menjete el tikel haza,
Vagyan néktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok,
Aki gondot visel rátok.

Mikor fejete fésüli,
Gyenge hajunk mind kitépi,
Mikor fejét ad rejátok,
Vérrel habzik az hátatok.

Érdekesnek tartjuk az említésre, hogy az olvasáshoz nemigen szokott parasztság is jól ismeri a Gyulai-féle költeményt; minden bizonnyal a népköltési anyag ihlette őt verse megírására.

Somogyban és más területen gyűjtött szép számú változataink ismefetében megkockáztatjuk azt az 1975-ben megjelent kötetünk Jegyzet-ében érintett gondolat megerősítését, hogy - bár európai elterjedésről van szó e témakört illetően - a mi változataink egy olyan képzetkörhöz állanak közelebb, s mutatnak szorosabb kapcsolatot mindazzal, amit a magyar néphit és hiedelemvilág kapcsolatában jobban kereshetünk honi vonatkozásban; gondoljunk csak a magyar ősi siratók, temetkezési szokások túlvilági néphitbeli kapcsolataira, ahol is a halottal, a túlvilági élettel "üzenet-kapcsolat" fedezhető fel/szakrális vonatkozások nélkül/ az élők és megholtak között. Talán még a visszajáró lélek hiedelmi képzetét is ebbe a körbe vonhatjuk bizonyos áttételen keresztül/. A probléma természetesen ~~hagyományos~~ összetettebb, sem hogy egy jegyzetben kimerítő választ adhassunk koncepciónkkal kapcsolatosan; alkalomadtán talán bővebben írhatunk majd fejtegetésünkről, ahol az északi és nyugati népek anyagára is kitérhetünk majd.

-Kriza 1976, 319-330. - Vargyas 1979, 23-24. - Ortutay-Kriza, 1968, 445-451. - Erdélyi, 1846, 397. - Kálmány 1882, 11-12. - Vikár, 1899, 29. - Vikár 1905, 6-7. - Együd 1975, 56-59. - Kriza 1982. - Bartók 1908, 108-109. - Faragó-Jagamas 1954, 116-123. - Csandái-Vargyas 1954, 240-243. - Vargyas 1960, 174-185. - Kallós 1971, 247-271. - Hnb 87-91. - H sznb 1973, 87-91. - Ráduly, 1973, 70-73. - Együd 1973, 195-197. (úttal) -

XI. Szálláskereső Jézus

A legenda-balladák legszebb változatai kerültek elő megyénkben. Több változatát közöltük előző kiadványainkban. Középkori népdal változatának tartjuk. Kriza, Vargyas és több kutató elemzően foglalkozott e több szálú balladás ének vonatkozásaival. Dallamához kívánunk megjegyzést tenni; ui. a somogyi énekek majd mindegyike a 16. századi virágok vetélkedésének ismertté vált melódiájához hasonlít, amiből azt a következtetést lehetne levonni, hogy legenda-ballada átvette a későközépkori, virágkorát

élő szerelmi dalkategóriába sorolt énekek dallamát/A búza-
mezőben háromféle vigág.../.Ez azonban egyáltalán nem je-
lent afféle bizonyosságot, hogy ezek a dallamok "világias
szelleme" uralta volna, az egyébként sem csak a 16. századig
visszamatató témára épült formációk, sokkal őszibb ~~énekek~~,
~~kapcsolat~~ kapcsolatot mutató "szálláskereső-motivumon" ala-
puló képződményeket; ez vonatkozik arra a feltételezett kö-
rülményre is, hogy a szálláskereső Jézus/istenség/ megelőzte
a virágénekek virágkorát még a keresztény középkorban is.
Ennek feltételezése alapján szeretnénk felhívni a figyel-
mét a zenefolkloristáknak, hogy érdemes lenne "revizió" alá venni
a két énekcsop. prioritását. U. az a meglátásunk, hogy a Szállás-
kereső Jézus balladájának dallama már megvolt a vallásos nép-
énekek között, mi egyértelműen kitűnik somogyi változataink
dallamstílusából, s régebbinek ítéljük a 16. sz-i világi-sze-
relmi, vetélkedési-énekekénél. (szemben). Feltetésünk nem bizo-
nyítás erejű megállapítás, de mindkét koncepciót érdemes
ujrakontrollálni. /szövegkapcsolatairól Kriza irt remekül fel-
épített koncepciózus összegező, s egyben elemző összehasonlító
tanulmány-kötet; ő azonban kevésbé analizálja a dallami össze-
függéseket; amelyek részletezésére magunk sem vállakozhatunk
zenetudományi ismeretek hiányában/. Újabb, ponyvai változa-
tairól következő kötetünkben aunk részletes tájékoztatót re-
cens gyűjtésünk nyomán és több aprónyomtatvány birtokában.
A ballada néhány gyakorlati vonatkozásával kapcsolatban
szóval tesszük, hogy tájunkon több funkcióban létezik meg: régi
búcsúkon énekelték-a ponyvai változatok mellett-a régi vál-
tozatokat is; különösen az énekes "kódisok", amikor hazamenet
be-betértek falukba, pusztákra, bekerül a "szálláskereső"-mo-
tivum néplelket érintő témája miatt az újabb szokásanyag
közé, az un. szálláskereső szentcsalád-járás ~~anyag~~ ^{ének} anyagába is;
s több faluban a rózsafüzér-társulat ~~záró~~ záró-estjén is
elhangzott, stb./-E megjegyzéseinket megszívlelendőnek itél-
jük a tudományos kutatás elemzéseivel is, még akkor is, ha a
klasszikus réteg és újabb képződmények összehasonlításáról
légyan is szó./

-Krizsa 1982,125-133. - Együd 1975,60-62. - Szegedi R.,1911, 47-49. - Berze 1940,331-335. - Manga 1947,270-274. -Vargyas 1960,185-186. - Ortutay-Krizsa 1968,439-441. - Kriza 1976, 312-315. - Vargyas 1979,82-83. -

B./ Uj stilusú balladák

Azokat a klasszikus magra épült,ujabb stilusú balladákat, amelyek a 19-20.században formálódtak,közvetlenül az előbbi rétegcsoporthoz után helyeztük el némely esteben/pl. A megesezt lány néhány változatát/Itt viszont olyan balladát is találhatunk,amelyeket a tudományos rendszerezés kizárólag a régi stilusú balladák között szokott tárgyalni,mi mégis itt tüntettük fel/pl.A gyermekgyilkos leányanya/.Bár eredete valóban visszamutat a régi századokba,a tájunkon gyűjtött változatok kivétel nélkül az új stilusjegyeket viselik magunkon,s nemegyszer inkább idézik a közelmúlt gyilkosságballadáinak hangulatát,esemény-szenzációs voltát.-Oda azonban mégsem tehetjük,nem is kívántuk egyszintűségük látszatát sem keltetni a helyi eseményeket tárgyaló történetekkel.

XII. A gyermekgyilkos leányanya/Szabó Vilma,Szabó vera

A gyermekgyilkos anya tragikus esetének történetével kezdjük tehát az új stilusú balladák sorát/mint mondtam,annak ellenére,hogy mind archaikus tájainkon,mint Európaszerte voltak klasszikus elődei/.Megyénkben általában Szabó Vilma,Szabó Vera,némely esetben más néven ismerik ezt a típust.Ma is gyűjthető megyeszerte szinte minden faluban.Mai formájának kialakulásához a vele rokontémát megéneklő múlt századi balladák,századfordulói képződmények is hozzájárultak,s ebben a változatban váltak közkedveltté máiglanig az izlésváltozás következtében.

Ezek a változatok szinte betörték a "klasszikus balladák földjére" is.A nagykendi változatot nem a somogyi főszövegein között helyeztük el,itt mutatjuk be/mint azt tettük más típusokkal is/.

10

Szabó Vilma kiment az erdőbe,
Lefeküdt a diófa tövére,
S oda mentem, s kiáltottam neki,
Kelj fel Vilma, me' meglát valaki!

Szabó Vilma nem vette tréfára,
Béugrott a szegedi csárdába,
Korcsmárosné, sört vagy bort az asztalra,
Hogy mulasson Vilma nagy bánatába.

Szabó Vilma borát meg nem itta,
Kilinc csendőr az ajtót megnyitja,
Valld ki Vilma, valld ki minden bűnödöt,
Hova titted három szép gyermeked?

Egyiket a Duna méj vizébe,
Másikat a diófa tövére,
Harmadiknak ön-gyilkossa lettem,
Látod Vilma, szenveded ezeket.

Szabó Vilma piros pántlikája,
Megakadt a börtön ajtójába,
Arra kérem a csendőr urakat,
Akasszák ki piros pántlikámat!

Akasszák ki, tegyék a ládába,
Jó lesz majd a kislányom hajába!

Nagykend, Konczné, Magyarosi Szőcs Erzsébet, 1906.

Az alábbi jegyzet-számaink természetesen mind a régi, mind az újabb változatok irodalmára, példáinak lelőhelyére egyaránt utalnak.

-Vargyas 1979,51-52. - Együd 1974,90-95. - Kriza 1976,532-537.-
MNGY I,1872,222-224. - Kálmány II.1882,25-26. - Sepródi 1913,
33-43. - Csanádi-Vargyas 1954,664-673. - Hnb 1973,331-338. -
Vargyas 1960,201-209. - Ortutay-Kriza 1968,664-673. - Kallós
1973/a.,63.-Kallós 1973/b.,527-536. - Gönczi 1914,278-280.-
Hsznb 1973,331-338. -

XIII. A templomkerülő lány

Ritka "leletnek" tartjuk ezt az egyetlen példányt. Nem csupán Somogyban, de más tájon is alig gyűjthető már. Kodály megállapítását Vargyas is átvéve, az a véleménye, hogy szláv-morva eredetű. Ezt látszik bizonyítani nemcsak a ponyva-eredetűség, de idegen dallama is, amit főleg az utolsó versszak moralizáló-oktató sorai is sugároznak/. Nem lenne haszontalan próbálkozás a "valašszké" etnikumra is hagyomány-őrző vidékén utánanézni ennek a típusnak; hátha fennmaradt egy régi típusú elődje!?

A somogyi változat néhány jellemzőjére azonban felfigyelhetünk: a kezdő formula eltérése a mánfai és egyéb változatokétól; a 3. strófa első sorának idecsatolásánál a Sági biróné balladájának hatása/aki itt misére küldi lányát/; a pap háromszori és a három ördög szerepeltetése/ami a szlovák-morva anyagban inkább mesei elemként szerepel/, stb. Ugyancsak felidézi az "itatus-motivum" a Megátkozott menyasszonyban megfigyelhető háromszori "rosszullét-halálozás" fokozatosságának bekövetkezését, ami ugyan közölt énekünkben csak kétszer van meg/de elképzelhető, hogy itt is 3 mozzanatról van szó, csak az énekes elfelejtette vagy egyéb ok miatt kikopott a balladából/:"Szívét szomorították", majd "Lelkét kiszorították". -Csupán, mint halvány kapcsolat lehetőségre utaltunk.-

-Vargyas II. 604-605.-/Kodály, 1962./-

XIV. A dobba/cséplőgéphe/esett lány/Farkas Julcsa stb

Minden somogyi faluban ismerik a dobba esett lány tragédájáról szóló balladát, rendszerint Farkas Julcsa címen, de gyakori a Kovács Marcsa, Vörös Annus és más nevek említése is.

Szövegük, dallamuk alig mutatnak eltérést/kivéve a barzencei változatot/. Ez a balladás építkezésű dal a múlt századi gazdasági fejlődés/erőteljes kapitalizálódás/ szakában keletkezett. Keletkezéséhez közrejátszott a mezőgazdasági munkásságnak a "masina" iránti averziója: az első cséplőgépek megjelenését szinte ellenségesen, viszolyogva fogadták, amelyek csak rosszat, tragédiát hozhatnak a munkásember számára.

Legtöbb énekesünk vagy helyi eseménynek tünteti fel a történetet, de legalább is utalnak a "valóságos tragédiára", ahol a leány szomorú este megtörtént.

-Együd 1975, 96-99. - Kriza 1976, 597-599. - Konsza 1957, 216-218. - Csanádi-Vargyas 1954, 405-406. - MNK II. 1955, 321-323. - Katona-Matóty-Szatmári 1968, 229-249/lásd Kriza Különlenyomat/. - Ortutay-Kriza 1968, 717-719. - Hnb 1973, 359-368. - Kallós 1973/b., 569-572. -

XV. A báró lánya/Szendre, Szendrő, Endre báró lánya stb./

Országszerte ma is gyűjthető új stílusú ballada. A változatok legtöbbszörén érződik a műköltési csiszoltság, azonban a folklorizációs hatás is. Így együttes "finomítással" is az újabb ballatermés legsikeresebb formáinak mondhatjuk, amelyek magukon viselik a balladák legtipikusabb-és hatásos-jegyeit, s éppen ezáltal emlékeztetnek ezokra a távoli rokonságra, amelyeknek témája éppen a szegény és gazdag konfliktus-ábrázolását dolgozzák fel, s jól ábrázolják azt a társadalmi helyzetképet, amelyben a szerelem nem teljesülhet be.

Legtöbbszörük műdalos énekhez kapcsolódik, de két szép régies dalt is találtunk adatközlőink előadása során./Felvidéki változat-mell.

-Kriza 1976, 513-521. - Együd 1975, 82-89. - Csanádi-Vargyas, 1954 373-375. - MNGY I. 1872, 203-204. - Kallós 1971, 462-466. - Ortutay-Kriza 1968, 651-658. - HNB 1973, 280-298. - Együd 1973, 205-206. -

A báró lánya
/Szendre báró/

Erre alá a szendrei határba,
Jegenyefa kivirágzott magába,
Jegenyefa kivirágzott magába,
Bojtárlegény futulyáz az aljába.

Bojtárlegény szive nagyon bánatos,
Előveszi a furulyát, belefuj,
Furulyaszó felhangzik a kastélyba,
Hallágtja a Szendrő báró leánya.

Éjfél után kettőt is üt az óra,
Mégis olyan szépen szól a furulya,
Furulyaszó felhallik a kastélyba,
Ébren van-e Szendfe báró Mariska?

Nyitva van a hálósobám ablaka,
Szép Mariska maga hajol ki rajta,
Szép Mariska így sáhajt föl magába,
Mért is lettem Szendre báró leánya!

Mért is lettem Szendre báró leánya?
Mért nem inkább juhászlegény babája?
Mert Mariska juhásznának nem való,
A gyöngé lábát fölszurkálná a tarló.

Mikor ezt a Szendre báró megtudta,
Kihajtatott a szendfei tanyára,
Mekérdezte a számadó-juhásztól,
Nem látta-e Szendre báró kisasszont?

Nem láttam én báró uram, ha mondom,
A bojtárom három napja nincs itthon,
A bojtárom három napja oda van,
Szendfe báró kisasszon meg vele van.

Szendre báró nagy dühében megfordult,
Hazafelé az utközben mit gondult?
Kiadja az ácslegényi pajtának,
Akasztófát faragjatok, de hármat!

Ácslegények faragják már azt a fát,
Mejjikre a juhászlegént akasztják,
Fújja a szél gyócsingét, gyócsatyáját,
Mért szerette Szendre báró leányát.

Perőcsény, Gambulya Károly, 1906.

XVI. A juhászlegény és bárólány

Ezt a balladás éneket mi külön csoportba soroltuk be, annak ellenére, hogy azonos témát dolgoz fel. Egymással gyakorta keveredik a Báró lánya és ez a típus, Ez azonban csak akkor következik be a népi gyakorlatban, ha a strófák szótagszáma egyezést mutat, különben az összeéneklésnél elakad az énekes, mint ez számtalan esetben megtörtént: "nem megy rá"-mondták.

Formailag azonban mégis tehetünk különbséget a két ballada között: az előbbi szépen építkező ballada, míg ez utóbbi alig mutat többet az esemény elmondásánál, s azt is nagyon kurtán teszi; rendszerint hosszabb, több szótagszámú sorokból is áll. Egyes változatai erősen hasonlítanak az "új juhász-pásztor dalokhoz". Ezek együttesen adják epikus-lirai lelkeszetességeiket.

A bárólány típusnál minig szerepel a báró neve, s gyakorta a lányé is, míg másik típusunkban ezek alig, vagy egyáltalán nem bukkanak föl. Az előbbinél rendszerint a juhászlegény tragikus sorsra jut, s a leány siratja kedvesét, míg a másik változatban az anyai tiltás vagy átok jelzi a társadalmi ragkülönbséget.

Minkét típus szép számmal gyűjthető ma is megyénkben.

-Együd 1975, 88-89. - Kriza 1976, 520-521. - Ujváry 1977, 503-509. -
Orfűtájk Kriza 1968, 651-657. - Együd 1973, 204-205. -

Gyilkosságballadák

E közös névvel jelzett balladacsoport a legkülönfélébb balladákat, történeteket tárgyaló epikumokat fogja össze. Az egyes helyi események valóban megtörténtek, amelyekről konkrét adataink vannak. Témájuk rendszerint a családi-személyi ellentét miatt bekövetkezett tragikum elbeszélése, ami majd minden esetben a szerelmesek egymástól való elszakítása miatt következik be. Ezeket a balladákat voltaképpen egy külön alcsoportba is oszthatnók, megkülönböztetve az egyéb gyilkosságtörténeteket elbeszélő epikus jellegű formáktól.

A balladaképződés legújabb hajtásai közé sorolhatjuk ezeket az érzelgős, szinte krimi-szinten mozgó formákat.

Ezek a rémtörténetek ponyvai termékek, s ezuton is terjedtek. Már a múlt századi izlésváltozást, igénytelenségét is kifejezik nemcsak a polgáriasultabb, városi körben élők között, de rohamosan teret nyertek még archaikusabb tájunkon is. E késői "fejlemények" előképének tekinthetjük az un. Pápainé-féle típusú gyilkosságtörténetet és néhány hasonló balladai formát. Ezek legtöbbször "istóriások", falusi vagy városi rimfaragók szereztek. Bármennyire távol estek is klasszikus elődjeiktől, végül is a népköltészet együttesében van a helyük. Egyik-másikon jól megfigyelhetjük a nép alakító-formáló-csiszoló képességének nyomát. Ezek a balladák, az eseménytől függetlenül, magukon viselik az igazi balladákra jellemző ismertető vonásokat is. Gyakran használják fel azokat a fordulatokat, alkotóelemeket, amelyekkel igyekeznek magukat erőteljesebbé, balladaibbá tenni.

Itt kell megjegyeznünk, hogy a közelmúltban, napjainkban is keletkeznek mind balladák, mind egyéb más műfajú dalok /mint azt a későbbiekben látni fogjuk/. Zamárdi versfaragónk pl. nemrégiben írta a Matyikó Irénke történetét.

Találkozunk olyan esettel is, amikor az archaikus környezetben megtörtént esetet-rémtörténetet, gyilkosságot a klasszikus légkörben élő nép -a gyengébb versezet ellenére- régi dallamra adja elő. Ezt láthatjuk a Széken néhány évtizede történt gyilkosság-esettel kapcsolatosan.

Ebből az is nyilvánvalóvá válik, hogy nem mindig ~~eset-~~ az esemény-történet vezérli a népi gondolkodást és érzelmi hozzáállást; a tehetségese előadó maga igyekszik segíteni a prozódiai gyengeségen akár úgy, hogy archaikus dallamra adja elő a történetet, akár úgy, hogy "kölcspnveszi" ismeretanyagából mondandójához az értékesebb "építőköveket".

Következő széki gyűjtésünk variánsát Kallós is közli balladás kötetében; mi más családtól rögzítettük magnóra, ahol elmondották, hogy nemrégiben még élt a balladában szereplő gyilkos/Kolozsvárra menekült/.

Hallottátok, Forrószezen mi történt?
Azt a híres Juhos Pistát megölték,
Virit vették, mind a fogojmadárnak,
Ha^lva vitték be az idesanyjának.

Órmester úr azér jöttem, jelentsem,
Hogy én azt a barna legényt megöltem,
Virit vettem, mint a fogojmadárnak,
Halva vitték be az édesanyjának.

Te Seresté/j/ nem fájt neked a szived,
Mikor azt a barna legényt megölted?
Dehogy nem fájt, azt is hittem, megszakad,
Mikor mondta, jaj Istenem, maghalak.

Szék /Sic/, Vitus Sára, 1925, Sós Sára, 1931.

/Forrószeg Széknek egyik őstelepülési "szeg"-részét jelenti.
Régi településrendszerünkben máshol is gyakoriak a szegek,
szerek stb. jelölések/

A gyilkosságballadákat főszövegeinkben azzal a névvel
jelöltük, ahogy maga a nép is nevezi, illetve akiről, amiről
szól.

- Kallós 1973, 547. - Kriza 1976, 538-564. - Együd 1975, 100-108. -
Gragger 1907, 158-161. - Konsza 1957, 219-229. - HNb 1973, 323-330. -
Ortutay-Kriza 1968, 674-693. - Ujváry 1977, 517-530. - Kallós 1973,
545-551. -

XVII.

Az aradi vértanúk balladája.

Az aradi tizenhárom hős emléke méltán ragadta meg a szerző/fel-
tehetően Lévay József/ és nép képzeletét. Ez a műköltési epi-
kus ének országosan terjedt a múlt század második felében, mint-
egy emléket állítva a vesztett szabadságnak, s hős áldozat-
tainak. A keserű-borongós hangnemen azonban átsugárzik a honi
szabadság reménysugara, amely a személyi vonatkozású "bús li-
raiság" emelkedettségével magával ragadó hatást ér el. Ezek a
tényezők költői erővel tárják elénk a /költői/ révedezés nagyon
is valóságizű emócióin keresztül a szabadságszeretet^{et} a hős
példaképeket. Ez a folkorizációs folyamatba került ének nép-
költési aspektusból is érdekes, értékes példa: a balladában
feszülő drámaisággal párhuzamosan a lírai vonások együttesen
fejezik ki a meggyőző erővel ~~terjedő~~^{ható} tény~~et~~, annak ellenére,
hogy szó sem esik a szövegekben a történelmi esemény konkrét-
ságáról/hisz~~en~~ ez már a történelmi tudat része/.

Minden bizonnyal először a polgáriasult réteg-körben fej-
tett ki érzelmi és gondolati hatást, majd innen/vagy talán
egyidőben/ a népi mentalitásban is kifejtette kívánt ered-
ményeit. A terjedés módjáról is vannak ismereteink konké-
tabban is: hazafias érzésű mesterek-tanítók, vándor truppok,
s minden bizonnyal kézírásos úton-módon stb.

-Ujváry 1977, 545-547./-illetve 85-97. magyarázattal/. -
Sándor 1953, 105-186. - Dégh 1952, 104-105. - Ujváry 1965, 91-95./Eti
Ujváry 1980, 209-212.-

XVIII.

Rudolf trónörökös balladája

Jobb híján hadd nevezzük ezt és az előbbi epikumainkat "Kij-
kortörténeti balladának". Természetesen tisztában kell lennünk,
hogy miben különböznek a klasszikus értelemben vett történeti
balladáktól, hiszen semmi történelmi kontinuitásról, sem nép-
költési kapcsolatról stb. nem eshet szó. Felvettük azonban eze-
ket a valós történeti eseményekhez kötődő epikus éneket a
balladák sorába, mint ballásztikus építkezésű alkotásokat,
amelyeken fogott bizonyos módon a népi "modulációs" ké-
pesség. Adatközlőim "Rudolf-nóta", "trónörökös dal" néven
ismerik ~~bár inkább csak~~ töredékesen ezt a líraibb, valóban
dalszerű éneket.

Ezek a többé-kevésbé folklór-töredékek eddig elkerülték a folkloristák/zenefolkloristákat is ide számítva/ figyelmet. A műlasztást mielőbb pótolni kellene, s erre magunk is gondoltunk kissé megkésve, de talán nem elkésve. Zeneileg ~~sz~~ lenne érdektelen, mer több szöveghez szép új stílusú dallam csatlakozik. Azt sem tartjuk kizártnak, hogy me-
gyénkben is előkerülhet a teljesebb ballada. Az énekek után sokan tettek említést a tragikus sorsú Rudolfról/és Vecsera Máriáról/. A népi emlékezés kedvelt alakként tünteti fel a trónörököst.

XIX. A vadász és epréslány

Ez a ballada is széles körű elterjedést mutat, de viszonylag keveset gyűjtöttek fel. Inkább az újabb kutatás hívta fel rá a figyelmet erre a ponyvai eredetű epikus énekre.

Egyik változatunkban ibolyázgató leányról esik szó, a másikban -az országos átlagnak megfelelően- az eprésző lány, ~~ve~~ lány-találkozik kedvesének vélt apjával. A két ballada alapszituációja ennek ellenére azonos: a vadász/ill.erdész/ tiltakozik a szerelemre csábító lány kérése ellen, aki végül is rádöbben tettének szörnyűségére, és ~~ké~~ri apját, hogy lője agyon.

Kriza jól vette észre, hogy valószínűleg az incestus-téma új megfogalmazásának felidézéséről van szó.

-Kriza 1976, 585-587. - Ád-Simon 1979, 397-398. - Vargyas 1976, 629-631. -

XX. A gróflány és a juhász

A közölt két ballada témája nem ismeretlen a kutatók előtt. A mi változataink azonban más tartalommal és cselekménnyel térnek el a "gróf és apáca"-téma feldolgozásától.

A mű-és népköltészet többféle kapcsolatára mutatnak rá példáink; az esemény két párhuzamos síkon futó történést tár elénk. A szövegek tartalmi hasonlósága azonos mondani-
valót ígér, azonban a végkifejlet mégis megváltozik. Az egyik balladában a szerelmi féltékenység gyilkosságba keveri a gróflányt, a másikban az anyai tiltakozás domborodik ki a méssalliance-kapcsolat miatt. Az utóbbinak/ a szöveges hozzátoldás

következtében/ olyan -ismert- kicsengését halljuk, ahol is a gazdag alkuszik, pénz ígér a szegénynek, hogy mondjon le kedveséről./Lásd Petőfi költeményét/.Ez feltehetően, a volt juhász sajátos érzelmi és helyzeti állapotának kötődése miatt került a ballada végére;s ugy adta elő a balladát, olyan átéléssel, mintha maga is szereplője lett volna az eseménynek.

A már eddig is ismerős juhász és gróf/gazdag és szegény/ téma több balladának és más műfajnak is szolgált témájául. Jelen szövegeink azonban eltérést mutatnak a többi somogyi hasonló balladai "feldolgozástól".Mi érdekesnek tartottuk a közlésre.

Börtönballadák

XXI. Börtön és kórházballadák

Ezek a balladák a népköltészet legújabb hajtásai közé tartoznak; egyes változatai napjainkban variálódtak/különösen a cigányoktól gyűjtött változatok/.

Magukba olvasztják új stílusú, de némely esetben régebben keletkezett balladáink elemeit/epikus és lírai daloktól egyaránt kölcsönvett mozaikokat is beépítenek szövegeik közé/.

A panaszdalokkal, rabénekekkel is tartanak motivikai, hangulati kapcsolatot. Nem ritka az archaikus madárral küldés motívumának megvillantása sem a szövegkeikben. Az anyának, rokonoknak, testvérnek küldött üzenet több változatban hatás nélkül marad, s az elítélt keserűen veszi tudomásul sorsa beteljesülését. Nem ritka a rabnő alakjának szerepeltetése sem ezekben az epikus-lírikai alkotásokban. Akad közöttük azonban dalszerű költemény is.

-H.VIII.59-92,101.- Együd 1975 109-111.-Ujváry 1977,489-490-

Nem csoda, hogy az egykori betyárok és kanászok földjének tartott Somogy népe mind máig annyi népköltési értéket hagyott az utókorra. A betyárballadáknak, daloknak, történeteknek - minden eddigi gyűjtés mellett is - oly nagy mennyiségű anyagát sikerült felgyűjtenünk, ami kitenne egy nagyobb kötetre valót. Ennek a népköltészeti anyagnak nem csupán mennyiségi, de kvalitatív volta is meglepi a néprajzkutatót: mind a betyár- mind a pásztor-költészet terén valóban archaikus dallamok/és szövegek/ kerültek szalagjainkra.

A betyárköltészetet a legszorosabb szálak fűzik a pásztor dalokhoz, aminek megvan a történet-társadalmi, s személyi stb. kapcsolata, magyarázata. Ismert tények szólnak a mellett, hogy a társadalom perifériájára szorult betyárok és pásztorok egymásra voltak utalva; gyakran személyük is azonos volt. Nem ritka eset, hogy a pásztornak betyárrá kellett lennie különböző hatalmi okok miatt: mellőzés-kitagadás, hosszú katonáskodás, kisebb-nagyobb botlás elkövetése stb. A népi emlékezés, a fólklór is különbséget tesz a betyár/mint heroizált néphős/ és a zshivány-rabló között/jóllehet legtöbbje követett el kisebb-nagyobb, társadalmilag vagy személyileg "bűnnek" számító vétséget/. A nép szegényebb rétege ezt azonban szinte természetesnek találta és annak tartja ma is, mondván: "...a szegényeken segitettek, a gazdagokat kirabolták." /Természetesen más a valóság és más a folklór gyakran megszipítő szándéka./ A betyárballadák között nem egy szól valóságos, megtörtént esetről is:

Juhász András, Nád Jancsi esetei stb.

E műfajcsoportról még annyit a fent említettek mellett, hogy a bujdosásra kényszerült betyárról szóló alkotások szoros szállal kapcsolódnak a régi ~~keleti~~ bújdosóénekekhez, rabénekekhez, de a börtönénekek is szívesen kölcsönöztek formulákat, egyéb elemeket a betyárköltészettől.

A néphagyományak, népköltészetnek-bármely területéről is legyen szó,-csak ebben a folyamatban /és felfogásban!/,éltető közegben van továbbélési lehetősége.Ez már az előbb mondottakból is kitűnt ugyan,de nem árt hangsúlyozni,hogy ebben a változó környezetben élhet tovább mindaz az érték,amit elénk ránk hagytak.Összefoglalva mondandónk lényegét:^{Először} 1. a néphagyomány-népköltészet közösségmíveltség volt mindig és azzá is kellene lennie jelen viszonyánk közepette is,s mint ilyen tényező a népművelés-közművelődés problematikáját képezi/~~ez utóbbi egyébként re-
vizióra szorul akár társadalmi,akár iskolai kérdést érint is/;~~2.a fentiekből az is következik,hogy a múlt közegben született közművészet-műveltség demokratizmusának meghatározóbb szerepűnek kell lenni a szocialista műveltségben,s sajátos karakterisztikus vonásai érvényesülésének előnyt és tekintélyt kell biztosítani minden szinten,^{Herméjtől} az előbbieken érzékeltetett folyamatoknak "alapanyagát" biztosító folklór társadalmi képződmény volt ^{valójában} ~~mint~~ ^{szóval} ~~mint~~ esztétikai kategória, - ^{am} ~~már~~ a tudomány hatáskörébe tartozó ^{diszciplína} ~~diszciplína~~,amit azzal a szándékkal és értékelő tendenciával kell ^{az anyagot} ~~analizálni~~,hogy a népi művészkedés-műveltség értékes elemeire úgy mutasson rá/ a fentiek szellemében/, hogy ez az esztétikai valóságmérés szolgálja a jelenvalóság aktualitásának lehetőségeit.

E kérdéskomplexumnak részletes fejtegetése nem feladata kötetünknek,de mint a népművelést és tudományt egyaránt érintő témáról feltétlen szólni kellett,~~hiszen jelentős mennyiségű népköltési anyag-
ról van szó mindhárom kötetünkben.~~

Ebben a kötetben a somogyi népköltés ^{egy részének} anyagát publikáltuk műfaji ^{tematikai, funkcionális} csoportosítás szerint.Gyakorlati használhatóságát azzal is iparkodtunk biztosítani,hogy több változatnak a kottáját is közöljük;ellentétben

1975-ben kiadott könyvünkkel, ahol a kötet mellékleteként megjelent két db. fólialemez anyagát ^{és a kötet mellékleteként} tehetjük közé; viszont jelentősen emelte előző kiadványunk zenetudományi értékét, hogy -elsőként hazánkban- Olsvai Imre összefoglalta, a kötet végén, a somogyi magyarság népzéjéjét.

^{Ezen a kötetben is szerepelnek} Ebben a könyvben arra ^{is törekedtünk}, hogy más tájon gyűjtött anyagainkból is mutassunk be néhány olyan népköltési ~~formát~~, változatot, amely akár témájánál, akár dallamánál fogva alkalmas analógpéldaként. Ezeket az énekeket, szövegeket nem a somogyi ^{szövegek} között olvashatják érdeklődőink, hanem a Jegyzetben ^{is} különálló fejezetekben a kötet végén.

Amennyiben a nyomdai ^{technikai} lehetőség engedte, az egyes adatközlők által használt népnyelvi ejtést jeleltük: Ö-zés, zárt E-hangzó, ^{mássalhangzó} kiesés következtében az előző magánhangzó megnyúlása; a LY helyett J, vagy L hangzót irtunk stb. /attól függően, hogy melyik tájon gyűjtöttük szövegeinket, ^{így} miként hangzik énekesük ajkán; ^{ezt} meg kell jegyeznünk, hogy még régi énekesainknél ^{is} előfordul a népnyelvi következetlenség több, itt nem említendő oknál fogva.

Az egyes énekek ^{szövegei} után feltüntettük adatközlőink nevét, születési évét, s ha máshonnan származik az énekes vagy a dal, azt a helység után zárójelbe tettük. /Régi felvételeinken már csak a felvétel időpontja ^{szerepel} helyetteszik; ez esetben a "visszaszámlálás" következtében egy-egy év eltolódás lehetséges a születési évet illetően.

Érthető, hogy egy-egy típusból, műfajból nem közölhetünk mindent. Kötetünk így meg~~rostálva~~ is bőséges anyagul szolgálhat olvasóinknak, s egyben bizonyítja, hogy népeink hagyományörzése, szellemi kultúrájának terén még van mit ^{tennünk} a megváltozott körülmények közepette is. Gyűjtőterületünkön ^{Somogyban} alig akadunk olyan falura, ahol ne leltünk volna valamiféle népköltési népszokásbéli anyagra.

Válogatásunk
12) harmadik

Mint az változó korunk civilizációs problémáival összefügg, ezek a folklórisztikai példányok nem egyenértékűek, nem azonos "fajsúlyúak": találunk közöttük középkortól kezdve napjainkig keletkezett anyagokat.

Művészi
szövegek
súlyuk
különböző
eredetűek
nyilvánvalóan

Nem kell különösebb néprajzkutatói meglátás, észrevétel ahhoz, hogy a gazdasági-társadalmi struktúraváltás nyomán ^{voltaképpen} ~~beállt~~ énoszociális körülmények, ^{Ennek az} ~~változása~~ milyen változást, átalakulást ^{eredménye} ~~eredménye~~ zett a népelet, népszokás egykori hagyományrendjében, elsősorban is a szellemi kultúrában, a régi ismeretanyagban. Ezek után magától értetődő, hogy a klasszikus és új stílusú formák felgyűjtését egyaránt szem előtt tartottuk; hiszen a sok százéves/néha talán ^{Több} ezeréves múltat idéző népi emlékezés, sőt a napjainkban született formációk egyaránt hozzátartoznak népünk teljes arculatához, szellemi kultúrájához. Egyik a másik nélkül alig érthető ~~mag~~. Több, mint három évtizedes ^{gyűjtés} tapasztalatunk ~~talán~~ feljogosít bennünket arra, hogy néhány ~~azonos~~ megjegyzést tegyünk.

Minden tudományág-ig a néprajz is-, voltaképpen történelmünk egy-egy sajátos terepének részleteivel, s azok korrelációival, összefüggéseivel is foglalkozik, miután létrehozta az analízásra alkalmas fundamentális anyagot. Köteteink végtére is olyan művelődéstörténetileg értékelhető anyagokat tartalmaznak, amelyek semmiképpen nem választhatók el attól, amit ma-

napság magyarságtudatnak, népismeretnek szokás nevezni. Tegyük hozzá jogosan és helyesen, hiszen ezek nélkül nem lehetséges egészséges és összinte internacionalizmus sem. Egyszerűen szólva, múltismeret nélkül nincs teljes jelen-valóságismeret. Éppen ezért magunk is arra törekedtünk több évtizeden át, hogy a valóságra, s a változó tényekre is ráirányítsuk a figyelmet szerény munkálkodásunk eredményeivel.

A múlt és a jelen, a népi közműveltség és a korszerű ismeretszerzés egymásnak nem ellentmondó tényezők, hanem egymásnak szükségszerű kiegészítői, amelyekkel élni kell korunknak, hogy szebb, gazdagabb legyen kultúránk és egész életünk.

Kétségtelen tény, hogy a letűnt korok, rendszerek folklórétékeit őrzők száma egyre csökken, azonban még szép számmal akadnak öregjeink között olyanok, akik meglepést szereznek a kutató számára is archaikus szép dalaikkal, balladáikkal, szakrális vonatkozású énekeikkel stb. Ezeket természetesen nemcsak gyűjtjük, publikáljuk, de az arra illetékesek fel is dolgozzák. E kérdéssel kapcsolatosan igen sokrétű probléma vetődik fel mai társadalmunkban mind közművelődési, mind tudományos szempontból, hiszen napjainkban is a legszélsőségsébb jelenségekkel találkozunk. /jelen esetben nem teszünk különbséget az amatőr mozgalom és a hivatásos "újra-alkotók" között/ ^{szakszerűséggel} ~~Zényeges~~ az, hogy a ^{szakszerűséggel} hivatottsággal és adottsággal rendelkezők vegyenek részt, akik a hagyományos anyaggal, a nemes értelemben vett autentikussággal bánni tudnak és a korunk igényeinek, szemléletének, értékelő ítéletének megfelelnek. A folklór mindig változó-változékony volt; meghamisítani azonban izléstelen, szakszerűtlen, s tudatlansága valló tett.

A feladat 1902015
mel

Bevezetés

J e g y z e t e k

Balladák

A magyar és nemzetközi kutatás egyaránt azon fáradozik, hogy valamiféle módon megpróbálja rendszerezni a népköltészetnek ezt a bonyolult műfaját. A tapasztalat azt mutatta, hogy ez teljességgel nem járt megnyugtató eredménnyel. Ahány kutató-rendszerező, annyiféle módon kezelítették meg ezt a valóban nem könnyű feladatot: történetiség, tartalmiság, téma, alapgondolat stb. szempntú osztályozás egyike sem hozott megnyugtató választ. Ezúttal legmegfelelőbbnek itéljük Kriza "balladaklasszifikációját", Ortutay koncepcióját, továbbá figyelembe vettük Vargyas néhány megszívlelendő megállapítását is. Nem hivatkozhatunk minden jószándékú próbálkozásra, s nem is feladatok kötetünknek, amely végül is forrásértékű, publikatív szándékkal jelent meg.

A fentiek értelmében a bevált beosztási módszer alapján, az alábbi csoportosítás szerint olvashatják érdeklődő olvasóink, tudományos kutatóink jelzett anyagainkat. A./Klasszikus balladák; és balladás dalok; B./Uj stílusú balladák.

A két fő műfajcsoporton belül jelezzük az egyes típusokat, illetve az alapszűzsé szerint jól elkülöníthető formákat/pl. lírai balladák, gyilkosságballadák stb./.

A balladák típusjelzése alatt zárójellel irtuk azt is-mint "címet", amiről, akiről szól, és ahogy a nép is szokta nevezni/pl. Fehér László, Barna Jani, Farkas Julcsa stb./

Egyéb népköltési anyagainknál is tettünk hasonló jelzéseket.

Mind a főszovegeknél, ind a Jegyzetben a római szám eligazítást ad a sorrendiségre, beosztás folyamatosságára, az arabszám pedig a példányszámra utal.

A kötet hasonlatos-részben-első nagykötetünk-struktúrájához; de attól némi eltérést mutat néhány korszerűbb megjegyzésével, s annyiban is, hogy sok kottás anyagot tartalma

disznó...Csóri kánász...stb. kezdetű dalok Dél-Dunántúlon, különösen Somogyban, már több, mint egy évszázad óta kizárólag az ugróstánc/kanász, pásztor/alkalmait szolgálták dalmostól, szövegetől. Ezért egyes dalokat a táncdalok csoportjába osztottuk be; amelyek kevésbé táncdalszerűek, azokat itt tárgyaljuk, mint pásztor dalokat. Ugyancsak itt mutattuk be a balladás pásztorját, amelyeken érződik a lírai vonások mellett az elbeszélő jelleg is, s ezeknek valóban ebben csoportban van a helyük. A pásztor balladás dalok sok szálal kötődnek a betyárdalokhoz és balladákhöz, mint azt már az előző típusnál is említettük.

A somogyi pásztor emberek szokták mondani, hogy "pásztor, betyár mind sógor, koma volt egymással". A nem költészeti vonatkozású/betyár-pásztor-történetek/ anyagot azonban nem válogattuk szét, a betyárballadák és dalok csoportja után közöltük.

-Erdélyi 1846, 112-132. - MNGY I. 1872, 299-308. - MNGY II, 1872, 192-206. - Kálmány II. 1878, 137-141. - MNGY VI. 1905, 14-17. - Ecsedi 1927, 27-68. - Gönczi 1948, 186-196. - Ortutay-^{atona} 1970, 421-452. - Együd 1975, 133-141. - Együd 1981, 57-67. - Ujváry 1977, 325-356. - Ujváry 1980, 357-383. - Vikár 1905, 131-150. - Béres 1982/leírás/.

-Gönczi 1944. - Vikár 1905,151-181. - Együd 1975,112-129.-
H.VIII.241-279. - Ujváry 1980,118-148. -Ujváry 1977,346-356. -
Ád-Simai 1979,221-312. - Vargyas 1976,II.635-747. -MNGY I.
1872,221-222. - MNGY II.1872,52-57. - Kálmány II.1878,72-80. -
MNGY XIV.1924,77-93. - Ecsedi 1927,111-141. - Gönczi 1948,
191-212. - Csanádi-Vargyas 1954,309-365. - MNK II.1955,236-
292. - Ortutay-Katona II.1970,455-597. - Dömötör S.,1971,
220-244. - Kallós 1971,453-461. - Hnb 1973,181-248. -Kósa-
Szemerkenyi 1972,84-89. - Vargyas 1979,127-136. -Krizsa,
1976,443-509. -Ortutay-Krizsa 1968,579-644. -Együd 1982,62-66.-
-Fényes a tűz lángja/Szlovák balladák közt betyárball.magyar
fordításban,Szerk.Sziklay László;1962/ -

/A foglalkozásokkal kapcsolatos népköltészet/

XXIII. Pásztorballadák és dalok

A zárójelbe tett fejezet-cim nem mint tudományos kategória került a pásztorköltészet elé.Ezzel csupán azt kívántuk jelezni,hogy e fejezetben -és az utána következőkben is - olyan folklorisztikai anyagokat közlünk/műfajcsoportosításban/,amelyek kapcsolódnak a népéletben bármiféle szerepet játszó foglalkozásokkal,mesterségekkel.A költészeti rétegek ,az egyes műfajok természetesen nem egyforma poétikai,esztétikai értékűek,amire majd kitérünk a megfelelő műfajok tárgyalásánál.

A pásztorbballadákat,dalokat nem véletlen közöljük itt közvetlenül a betyárballadák csoportja után;erre már az előbbi magyarázatunk is rámutatott.

A pásztorköltészet az un.új stilusréteghez tartozik szövegileg.Dallamai azonban a magyar népzenei réteg legarchaikusabb emlékeit őrzik.Aszöveg-és zenefolkloristák szempontjából történő csoportosítás,klasszifikáló törekvések e műfanál zavarosak;megnyugtatóan egyetlen közgyűjteménynek sem sikerül a látszólagos ellentéteket feloldani.Ez abban jelentkezik,hogy pl. a tipikusan kanásztánchoz való dallamokat a zenekutatók a tánc kategóriába sorolják,s ugyanazt a szövegeket a folklorisztika a pászdordalok típusai közé veszi fel.Ezt mi sem tudtuk maradéktalanul megoldani;Ui.A nem balladás dalok-mint pl.Hücs ki

sem retes

1 pld.

(Jegyzetbe)

2

Kórház-balladák

Ha bemegyek Rókus kórház kapuján,
Már a portás mutatja az irodát,
Erre tessék, itt írják föl a nevét,
Sebészetén készítik a fekkejét.

Rókus kórház Wávara de kavicsos,
Azon sétál Milkó doktor, főorvos,
Fehér vászon-zsebkendő a zsebébe,
Lápisz-kés van néki a jobb kezébe.

Ha benyitom a kórterem ajtaját,
Minden beteg felém fordítja arcát,
Sokan kérdezik, hogy mi bajom,
Én Istenem, hát még magam sem tudom.

Kedvestestvér bevezet a szobába,
Sirva üllök le a fehér vaságyra,
Én Istenem, meddig kell majd itt lennem!
Lehet-e a gyógyuláshoz reményem?

Nyolc óra van, csöngetnek a vizitre,
Milkó doktor sihet az emeletre,
Fölveszi a fehér vizitkabátját,
Ugy hallgatja minden beteg panasszát.

Doktor uram, adjon Isten jó, napot!
Adjon Isten barna kislány, mi bajod?
Doktor uram, igen nagy a kérésem,
Van-e nákem gyógyulásho reményem?

Meggyógyulsz te barna kislány, ne sirjál,
Erős hittel a doktorodba bizzál,
Megtütenek, meggyógyítanak ők tited,
Fölgyógyulás, ha erős a reminyed.

Nagy ablaka van a műtőszobának,
Ahol minden beteget operálnak,
Jaj, de sirnak, jajgatnak ott szeginyek,
Mikor a műtőasztalon fekszenek.

Ha fölmegek a nagy műtőszobába, /fölmegyek/
Ráfektetnek széles műtőasztalra
Kedvestestvér mindent kézhez készített,
Milkó doktor szép szöndössen elvégett.

Mikor vége volt az operálásnak,
Milkó doktor kiszolt Gusztikának,
Kedvestestvér, vigyázzon a betegre,
Hogy el ne aludjon csügény örökre.

Sárga vagyok, mint ősszel a falevél,
Elsárgított a kórházba a kenyér,
Félfog-kenyér, egy deci bor számomra,
Ne csodálják, ha el vagyok sárgulva.

Pölszántom a Rókus kórház udvarát,
Vetek bele piros szekfüt, violát,
Kék ibolyát, piros pünkösdirózsát,
Hadd szakitson minden beteg egyformát.

Ha levisznek Rókus kórház kertjébe,

..
Sirva nézek az első emeletre,
Négy hónapja hervadok már idebe.

Itt hervadok a nagy Rókus kórházba,
Sok kint szenvedtem a fehér vaságyba,
A testvérek vigasztalnak engemet,
Ne sirj kislány, nemsokára elmehetsz.

Doktor uram, mikor lesz gyógyulásom?
Soká kell még feküdni a vaságyon?
Meggyógyulok, megyek haza falukba,
De álláshoz itt mered a kórházba.

Isten veled Rókus kórház, elmegyek,
Én már többé a vaságyra nem fekszek,
Elbúcsúszok fütől, fától, virágtól,
Utoljára a jó doktor uraktól.

Halálmedájr szállt a kórház falára,
Megal itten valaki nemsokára,
Én halok meg, mert megöl a szerelem,
A kórházba Milkó doktort szeretem.

"Emlékezetből írta Molnár Gézáné/Perőcsény/Édesenyámtól hal-
lottam, ~~amely~~akit 1906-ban műtöttek a Rókus-kórházban; levágták
a bal lábát"-..Az ének és az idézett szöveg papírlapon van, s
arról énekelte Együd Irma, 1911, Perőcsény.

Uošhainz ballondók
(fegyzetke apró betű)